

**Мислителі  
німецького  
романтизму**

«ЛІЛЕЯ-НВ»

# М И С Л И Т Е Л І

## НІМЕЦЬКОГО

### Р О М А Н Т И З М У

УПОРЯДКУВАННЯ  
ЛЕОНІДА РУДНИЦЬКОГО  
ОЛЕГА ФЕШОВЦЯ



ВИДАВНИЦТВО  
«ЛІЛЕЯ-НВ»

ІВАНО-ФРАНКІВСЬК 2003

ISBN 966-06-016-2

ББК 87.3 (4НіМ)  
М 65

Програма «Українська філософська бібліотека»  
Благодійного фонду «Філософський проект»  
Т. 1

Видання підготовлено в співпраці з:  
Українським Вільним Університетом (Мюнхен, Німеччина),  
філософським факультетом Львівського національного університету  
імені Івана Франка (Львів, Україна)  
та за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження»  
(Київ, Україна).

Ця книга є першою в українському книговидавництві спробою загального охоплення німецького Романтизму, феномену, без опису якого неможливо реконструювати історію становлення естетичної, етичної та філософської думки не лише Німеччини, але й усього світу, та інспіруюча сила якого є відчутною й нині у мисленні сучасної людини.

Наукова рада програми:

Володимир Болюбаш (Торонто, Канада)  
Ріхард Бруннер (Ульм, Німеччина)  
Тарас Возняк (Львів, Україна)  
Райнгард Гайденройтер (Мюнхен, Німеччина)  
Кіртіс Генкок (Канзас, США)  
Ролянд Пітч (Мюнхен, Німеччина)  
Пітер Редплат (Нью Йорк, США)  
Леонід Рудницький (Філадельфія, США)  
Гельмут Феттер (Віден, Австрія)  
Олег Фешовець (Львів, Україна)  
Роман Цялапо (Деб'юк, США)  
Микола Шафовал (Мюнхен, Німеччина)  
Ульріх Шваер (Мюнхен, Німеччина)

Головний редактор програми:

Олег Фешовець (Львів, Україна)

Дизайн Олени Рубановської  
Верстка Ірини Шумади  
Коректура Алли Журави, Лідії Левицької

Мислителі німецького Романтизму / Упор. Леонід Рудницький та Олег Фешовець. — Івано-Франківськ: Вид-во «Лілея-НВ», 2003. — 588 с.

© Л. Рудницький, О. Фешовець,  
упорядкування, вступна стаття, коментарі, 2003  
© Видавництво «Лілея-НВ», 2003

ISBN 966-668-016-5



## • Йоганн Йозеф фон ГЕРРЕС

(Johann Joseph von Görres)

Письменник і публіцист. Народився 25.01.1776, Кобленц; помер 29.01.1848, Мюнхен.

Геррес здобув медичну та природничу освіти у Бонні. Поряд з К. Брентано та А. фон Арніром він належав до провідних діячів гайдельберзької романтики. Разом з Брентано Геррес займався дослідженням давньонімецької літератури. Результатом цієї праці стали *Deutsche Volksbücher* (Німецькі народні книги, 1807), що вплинули, зокрема, на братів Гріммів.

Геррес володів універсальними знаннями. В 1806—1808 рр. він читав у Гайдельберзі лекції з філософії, психології, естетики, давньонімецької літератури та ін. предметів.

Будучи непримиреним противником імперської політики Наполеона, Геррес видавав антинаполеонівську газету *Rheinischer Merkur*, яка принесла йому загальноєвропейську славу. У своєму полемічному есе *Deutschland und die Revolution* (Німеччина та революція, 1819) Геррес гостро критикував повернення до абсолютизму та реакцію, палко виступав за прийняття ліберальної конституції.

В 1827 р. Геррес перейшов на католицизм та був призначений професором історії Мюнхенського університету. Він став головним представником католицької публіцистики. Його твір *Die Christliche Mystik* (Християнська містика, 4 томи, 1836—42) був неоднозначно сприйнятий сучасниками.

### НІМЕЦЬКІ НАРОДНІ КНИГИ. ВСТУП

З німецької переклала Марія Кашуба  
за виданням: Johann Görres.  
*Gesammelte Schriften. Bd. 3. /*  
*Hrsg. im Auftrage der Görres-*  
*Gesellschaft von Wilhelm Schellberg.*  
— Köln: Gilde-Verlag, 1926

Це вступ до укладеної ним збірки із 42 народних німецьких книжок, які згідно з думкою автора фіксують в собі стан народного духу ще до розпаду на окремі класи, що супроводжується й виникненням відмінних літератур; Геррес намагається показати цей стан як хворобливий і скороминучий, вишукану поезію вищих класів — непомітно, з першого погляду, уgruntовану в народній, а їх розділення — непорозумінням.

Твори, про які тут іде мова, охоплюють ледь чи не всю масу народу в колі його впливу. В жодному напрямку література не сягнула більшого обсягу і більш загального розповсюдження, як там, де вона, виходячи із закритого кола вищих станів, прорвалася до нижчих класів, жила між ними, з самим пародом і сама цим стала, плотто з його плоті, життям з його життя. Як стебло до стебла піднімається догори в полі, травинка підпирає травинку, як під землею корінь переплітається з коренем і природа постійно невтомно та ж сама, але постійно говорить щось інше, так само чипить і дух в цих творах. Так як і ми не кожен рік зустрічамось у вищій літературі з народженнями моменту, в якому Сатурн пожирає своїх дітей, так і ці книги живуть певмирущим незпищимим життям; протягом століть вони турбували сотні тисяч, незчисленну публіку; вони піколи не були

застарілими, вони тисячу і тисячу разів повертаються і завжди бажані; невтомно пульсуючи крізь усі стани, сприйняті і засвоєні незчисленними умами, вони постійно залишалися однаково звеселяючими, однаково освіжаючими, однаково повчаючими для стількох багатьох почуттів, які беззастережно відкрились притаманному їй духові. Таким чином вони утворюють, в певному значенні, непорушну частину цілої літератури, ядро її притаманного життя, центральний фундамент її тілесного складу, в той час, як її вище життя живе серед вищих станів. Чи ми зробили щось доброго, принижуючи це тіло народного духу як знаряддя гріха; чи ми зробили щось доброго, відкидаючи ті твори як отупіле виродження розуму плебасу і через це вводячи в оману народ свавільними обмеженнями і насилиям: про все це не запитується, оскільки ми не дорікаємо бджолі за те, що вона буде стільники у вигляді шестикутника, а шовковорядові — за те, що він плете лише шовк, а не корсети та пурпурові сукні, і тепер поступово починаємо поважати світ таким, яким впорядкувала його природа без людської мудрості, і сягнувши до такого прекрасного гуманного терпіння, ми дозволяємо жити усьому тому, що може дихати, оскільки непристойним є нищення творінь Господа.

В досліженні, як ми вважаємо, слід виходити з цієї толерантної позиції освічених супроти неосвічених; але ті, які не палаштовані визнати постулат, одночасно побачать це обґрунтованим, якщо буде доведене все те, що повинно бути доведене. Запитанням же є те, чи ці твори, з їх зовнішнім поширенням, володіють певною відповідною внутрішньою значущістю; чи не за надто убого для вищих чуттів тліс в них іскра образотворчого мистецтва; і чи, визнавши все це, не втрачає вище всю його внутрішню живучість, як лише воно сходить з вищого світу до рослиноподібної скованої народної природи, і чи не перетворюється вона на здичавілій, ні до чого не придатний плющ, який розкішно розростається лише як бур'ян? Правдою є те, що зіпсуву воду несуть в собі лише ті ріки, криниці, які живляться з поганої землі, в той час як

<sup>1</sup> Еманципація вищих суспільних верств може обернутись й значно небезпечношішим наслідком: полішений сам на себе «народ» буде змушений самостійно вирішувати непосильні для нього завдання, і крах романтичного міту про його архаїчну мудрість виявиться на найбільшим злом.

вогняне вино достигає лише на небагатьох сонячних пагорбах;<sup>2</sup> було досить влучно і досить детинно зауважено, що польові квіти мають небагато приналежного для освічених дилетантів і погано йдуть справи у всього того, що було відкинено природою, і воно є навряд чи вартим того, аби бути піднятим успішною людиною, але те, що є насправді дорогоцінним, вона заховує досить глибоко і ощадно в багатьох складках її широкої мантії, і лише той, хто володіє чарівною паличкою, може віднайти приховане. Правдою також виглядає те, що народ живе вегстуючим, замріяним, сонним життям рослини; Його дух дуже рідко і мало що творить, може лише грітись на сонці в осяяному колі вищих сил світу, але його квіт переносить усе під землю, в корені, для того, щоб там могли зародитись істинні зав'язі, які ніколи більше не бачать сонця.<sup>3</sup> Тому не таким вже є необґрунтованим виглядас запекоєнням тим, що там знизу не можна знайти нічого, окрім нічого не вартого каміння, яке ріки вже зовсім гладко стесали, і брудних мідяків, які вже перейшли через тисячі рук. Але дещо, все ж, говорить проти цієї точки зору. Для першої точки зору різниця станів може виглядати штучною, тому що вона не є безпосередньо заданою природою і не має чітких обрисів, і також взагалі не має такого великого впливу. Власне у кожній людині є присутніми, як нам видається, всі стані; цей час навчив нас того, як вони всі по черзі проклидаються в окремих індивідах, поки, врешті-решт, вгорі із невиразності не розквітнуть корони. Тому у вищих станах ми бачимо селянина чи міщанина, прихованіх за зовнішньою елегантністю, а в селянинові, як правило, добрий тон, так би мовити, увійшов у плоть, щоб перетворитись там на тонус м'яза. Слід очікувати, що замкнений селянин захоче колись, після того, як протерлась ця зовнішня оболонка, по-селянськи освіжиться і що знову ж таки у нижніх станах, особливо у неділі та свята, коли здерто буденний бруд і тіло відчуває в собі настрій до державних справ, на колінах стоячий в людині пан захоче випрямитись, оглянувшись довкола себе та зірвати золоті яблука, що висять вгорі у темному листі. Ми ж не хочемо в жодному

<sup>2</sup> Влучна метафора, що утримує дивовижну залежність грубуватих рук селянина-винороба і витонченого смаку аристократа.

<sup>3</sup> Наступна метафора — метафора коренів також доволі точно скопіює романтичний спосіб думання. Втім, його діалектичність стає більш гостро відчутною, коли взяти до уваги переважання серед романтиків родової аристократії.

випадку спиратися на це: перші присоромлено сховаються, тому що їх застали в момент слабкості, останніх же буде висміяно марнославцями парвеню. Ми ж хочемо передусім розглянути більше одну річ, а саме те, що ми плебейськість як таку, погану й негідну, відрізняємо від народного духу й народного чуття, які лише переходять на плебейськість у їх вироджені і занепаді. Тоді пригадасмо давнє спостереження про те, що ця плебейськість проходить крізь усі стани і в жодному випадку не обмежується лише нижніми.<sup>4</sup> Коли ми гудимо довкола галасливого базарного народу в наших витончених літературних і мистецьких творах і бачимо, як вони вперто і глупо витріщуються, а тоді в злому багні, яке збирається довкола високих образів, відзеркалюються гарні форми в неприйнятних викривленнях, тоді ми влюблюємо дух черні; народна пиштість вислала своїх представників до величного конвенту, тепер вони сидять в раді суду про життя, мистецтво і науку й періодично роблять звіт перед своїми виборцями про їх вчинки і наміри, і серед братів об'єднаних панує один дух, одна воля і один настрій. Таким чином зло, погане і підле має свою церкву, свого видимого посланця на землі, довірені ради, священиків, лицарів, дилетантів — усі покидьки, витонченіші, брутальніші, скотські, відшліфованіші, лукавіші, глупіші — усі покидьки. Про книги цього народу ми не говоримо, тому що це було б забагато і ми мусили б надто високо заходити. Та у цьому народі с інший народ, усі генії в чесноті, мистецтві й науці, в кожному вчинку є квіт цього народу; кожен, хто має чисте серце і чесні наміри, належить до цього; він тягнеться через усі верстви, облагороджуєчи усе низьке, і в ньому присутні найсокровенніші ядро і найвластивіший характер кожного станову. Можна подумати, що кожному станові притаманний саме ідеальний характер, більш розвинений у вищих станах; глибше втілений, але все ще досконалій у народі. Тілесне здоров'я є таким досконалим в собі та поважним, як і внутрішня гармонія духу, й вони щоразу обумовлюють одне одного. Тепер ми говоримо про цей святий дух, який живе в народі і нічого

<sup>4</sup> Щобільше, особливо в переходні періоди, можна помітити саме у вищих суспільних верstвах найбільшу концентрацію такої плебейськості, умовою якої повинно бути повне непорозуміння, гадка про те, що поділ на верстви з позбавленням своєї субстанції та переміщення — лише результатом певних махінацій, без необхідної для цього внутрішньої видозміни. Тоді вершину суспільства покриває туман манірності й виразно постає потреба в героеvi, здатному його розігнати; й ми вже мали нагоду переконатися в тому, що романтики на цю роль вважали більш відповідним не стільки грекького Геракла, скільки юдейського Самсона, переможця філістимлян.

не може вдіяти з несвятою чернью: чи ж є він негідним, оскільки він став міцнішим, чутливішим в падінні. То дух, який, наприклад, залишиться у французькому народі після того, як, разом з плебсом, що від нього відійшло все те, що витаврувало на ньому ганьба століть, буде мирним, добродушним, легким, веселим духом життя; вправним і швидким у висловах, сприйнятливий для доброго і чуйний. Це є чудовий дух, що живе у англійських матросах, після того, як все тваринне було вигнано в шлаки, ця міцна, енергійна, невтомна, брава натура, яка, наче загартована в шумі штурму дамаська сталь, пружинить проти нападу всіх елементів та гордо, дико і персможно бореться з морем. Те, що гордий, високий барбареський дух еспанців, який несе в грудях дзвінку сталь і, коли не може чинити за свою гідністю, відкидає будь-яку, не пасуючу йому, діяльність та краще стойти на своєму внутрішньому багатстві. Тоді, врешті, ми також розпізнаємо і справжній внутрішній дух німецького народу таким, яким його нам сформували давні малярі його найкращих часів: простий, спокійний, тихий, замкнутий в собі, чесний, несучий в собі менше чуттєвої глибини, але натомість тим більше відкритий для вищих мотивів.<sup>5</sup> Саме призначення, яке було приготовлене цьому характерові через ієвдачу провідників, повинно завершити внутрішнє роздвоєння в суті нації; відрікаючись від того, що навіяла неясність пізнішого часу, мусить в собі самому повертається до того, що є для нього найпритаманнішим та найгіднішим, відштовхуючись і зрікаючись викривленого; для того, щоб цілком не розбігтись у ворожому натиску часу.

Після того, як ми все це таким чином осмислили, думка народної літератури в жодному випадку не буде нам здаватися такою нікчемною і негідною в собі, як це здалося з першого погляду. Після того, як ми визнали, що в усіх станах живе якийсь внутрішній дух і проглядає через все забруднення часу та справ, подібно до позбавленого шлаків короля металів, нам також стане близчкою ідея того, що в загальному колі думок найнижчі рівні також хотіли б щось важити і значити і що велика літературна

<sup>5</sup> Барбарески — стара назва держав Берберів і Магрібу, цих країн казок та магів; тут Геррес вказує на відчутний арабський вплив на еспанську культуру, але якщо вже зачеплено що тему, то варто все ж проглянути «Безхребетну Еспанію» Ортеги.

<sup>6</sup> Очевидним є натяк на відому гравюру Альбрехта Дюрера «Лицар, диявол та смерть».

держава має свій будинок простих, в якому безпосередньо репрезентує себе нація. Та чи ж існує насправді коло творів, які рівномірно визнає геній тих народів, які ми перерахували, і який, знову і знову, санкціонує багато йдучих одна за одною генерацій, які завжди добре подобаються найкращим, ніколи не позволяють зменшитись кількості та яких все постійно вимагає; тоді ми чинимо мудро, цілком не засуджуючи; зневажені хотіли б стати перед нашими очима і запитати нас про те, що ж ми самі значимо і на чому ґрунтуються наша піха. Це ж стосується книг, які ми масмо на прикметі: скрізь, де говорять німецькою, ці книги шановані та улюблені народом; молодь їх поглинає, а старість з радістю посміхається з ними, згадуючи минуле, жоден стан не є виключеним з їх впливу, в той час, як серед нижчих вони складають єдину духовну поживу на все життя; у вищі вони прориваються щонайменше через молодь, в якій взагалі все більше вирівнюється будь-яка різниця станов і яка в них часто знаходить зовнішній поштовх для всієї своєї майбутньої екзистенції та всмоктує ентузіазм свого життя. Але вони в жодному випадку не обмежують свій вплив на це велике національне коло; ми знаходимо їх в загальному обігу як німців, так і серед французів; у нас вони розповсюджуються тисячами у всі напрямки від Кельну та Нюрнбергу, а у французів загальним місцем розповсюдження став Тройє, звідки вони в однакових кількостях, часто лише у стараннішій та коректнішій формі, ніж у німців, розповсюджуються серед нації і справляють неперебачуваний вплив на дух та характер нації. І на цьому не обмежується коло впливу цих книг. В той час, як голландці і англійці більшість з них мають у своїй мові, то не менше еспанців та італійців частково їх перекладали на свої мови, а частково — виробили самі для себе, так що, можливо, шістдесят і більше мільйонів людей знають про їх існування та більш-менш радіють з них. Додаймо до цього ще те, що в той час, як впродовж століття змінюються три покоління, то ці книги переживають три, чотири і більше століть, а деякі, як ми побачимо, сягають



Максиміліан Граф фон Монжела, політичний реформатор Баварії початку XIX ст.

найсивішої давнини, тоді вони здобувають насправді незмірну публіку, і вони в жодному випадку не постають перед нами лише як предмети нашої толеранції, а швидше як об'єкти нашого найвищого захоплення і нашої правдиво глибокої пошани, як гідна почестей старовина, що пройшла неушкодженою через очищувальний вогонь таких численних епох і умів.

Тільки не слід вважати, що щось погане могло б витримати випробування такою масою і часом: воно могло б бути протягнутим разом з добрим, але ніколи не змогло б утвердитись само по собі. Нація не подібна на мертву скелю, на якій зубило довільно може вирізьбити будь-який образ. Те, що хоче бути сприйнятим нею, має мати щось промовляюче до неї; жодна істота не є позбавленою неясного відчуття чогось доброго, і таким чином можна легко відчути те, що є добрым і благодійним, а що шкідливим і отруйним, і маса міцно та пе замислюючись відштовхує все, від чого її застерігає це неясне відчуття. І навіть якщо трапляються окремі помилки, павіть якщо погане й безсиле на короткий момент знаходить прохід, то незабаром прокидаються внутрішня відраза та огіда, а час знову вимиває все своїм потоком та виправляє всі помилки. Але те, що витримує це випробування, що промовляє до всіх, індивідів та родів, що надає всім стійкої та міцної поживи, як хліб, з необхідністю мусить володіти силою хліба та зміцнювати життя. Тому навіть якщо видається, що при виборі цих творів панувала випадковість, в залежності від того, як вони пропонувались народові, але при сприйнятті випадок не мав жодної влади. В народові мусить існувати велика тривала потреба, якій кожен окремий твір щось промовляв би, саме вона його постійно і утримує: якраз погане може певний час утримуватись на плаву випадком, але воно, рано чи пізно, ним же ж буде розтертим. І ця потреба є тим посадженим у людській природі невтамованим стремлінням наситити дух думками і душу — відчуттями. Тим стремлінням, яке неочікувано виявляється переможним на цій сходиці, де мало б видаватись так, ніби темпій чуттєвий інстинкт і бажання, пов'язані з їх щасливим

<sup>7</sup> Пізніше Шпенглер, виходачи з неможливості іншим чином погнати очевидну внутрішню єдність історії того чи іншого народу, скаже про «гештальт» — першообраз, закладений в тій чи іншій культурі від початку, який можна опрацьовувати, але якого не можна замінити.

вдоволенням, мусили б скувати всі ті сили, простір впливу яких випадає на ті регіони, де тілесна потреба не може мати місця. Але пробиваючись крізь тверду коралову кору, в якій життя мусить захищатись супроти непривітної природи, всередині скований дух висовує пупальці в широке вільне довкілля, і зворушливою є сцена того, як він, обманюючи і осягаючи все довкола себе і повертаючись у всі напрямки, намагається витворити картину світу й хотів би також пошпитись в привітному промені, яким є душа усіх творінь. Отже, це інші, апік просто чуттеві, голод та спрага, що тут пробуджуються в народі; він тужить не за тілесною стравою для того, щоб перетворити її в плоть, а він жадає вищого духу, який гений вилів з його посудини у сиру матерію і який перетворився на її душу. Тварина в людині тягне до себе, в глибину, поживу любові, перетравлючи та асимілюючи життєву лімфу, набирає силу і здобуває широкі простори на землі; але Бог в людині любить лише пайшляхетніший аромат речей, ніжний запах, який неосяжно і невидимо шириться із них; він живиться лише життєвим духом, що приховано живе у серцевині істоти та який він вбирає всіма нервами і засвоює як поживу вищого неба, засвоюючи, сам перетворюється.<sup>8</sup> Цей дух повинен звільнитися від тваринного, а суто тваринне мусить піднятись до кентавра, в якому людське переможно височі і присмирят тваринне, як тільки в ньому оживе тяга до тієї витонченішої поживи. Але те, що в народі можна знайти ту тягу і засоби до її задоволення, доводить саме те, що в ньому вже давніо відбувалось перетворення; що він вже давно облишив регіон дрімучої тупості, в якому його, здавалося б, нерозривно закували його обставини; що тепер в пайшіжчих класах суспільства переможно виявляється краще і що зверху, на цілком чуттєвому тілі з'явилася людська подоба, яка, піднімаючись над горизонтальною тваринною лінією, тягнеться до неба і вже шукає та знає щось інше, ніж земне.

Та внутрішня, пробуджена в народі поезія проявилась в ньому самому в два різні способи. Як народна пісня, в якій молодий людський голос спершу розцвітає із тваринного реву,

<sup>8</sup> Тема, загалом властива німецькому ідеалізму: самоперетворення Бога через діяння людини.

<sup>9</sup> Кентавр, в старогрецькій мітології, казкова істота з тілом коня та торсом людини; найвідомішим з них був мудрий Хірон, вихователь Ахілла, Одесея та інших грецьких героїв.

як метелик з лялечки, і радісно вишрібовує себе в найпростіших інтонаціях, підпімаючись і опускаючись гамами, і в якому звучали перші природні акценти, в які виливалась прагнуча, радісна, тужача та захоплена життєрадісністю душа. Вступаючи у світ, як входить у цього сама людина, без зважування, без роздуму і довільного вибору, вони є дарунком вищої сили, аж ніяк не мистецьким твором, а витвором природи, наче рослини; часто виходячи з народу та повертаючись в нього, вони свідчать про властиву народові геніальність, в ньому продуктивно проявляючись та проголошуочи себе через пайвість, яка їх характеризує, через невинність і постійну пов'язаність усіх сил в масі, з якої вони виникли; а тут, через їх внутрішню доречність зберігаючи вишуканий тakt і прямий сенс, який живе вже так глибоко внизу і, зворуши ваний лише найкращим, засвоює і зберігає це найкраще.

Але як в цих піснях, спершу в радісних звуках, прокидается прихованій ліричний дух і виявляє внутрішнє захоплення в непозбавлених смаку формах, і незабаром, звернений до надземного, говорить і співає про святе, пастильки, насکільки важкий, малорухомий язык може надати слів внутрішньому ентузіазмові; тоді ж знову звертається до оточення, поетизує про життя і його різноманітні звязки, радіє чи скаржиться, жартує: таким же чином мусить, поетизуючи і формуючи, проявитись також і епічний дух природи і, з його формами, відчути відведене в цьому регіоні для нього коло. Отим релігійним і профаним співам, у які душа народу виливає своє потасіння, будуть незабаром протиставлені й інші поезії, в характері того спокійного природного духу, в яких душа змальовує і проголошує те, що вона побачила у світі, і одночасно незабаром, багатозначно названі святою історією надzemного, як романтичне наближаються до власне людського і одночасно прикрашено красою, життєдайністю, величчю, силою, чарами чи влучним жартом. Ці поезії є народними сагами, які передають традицію від роду до роду, зберігаючи себе, як ті ж пісні, завдяки раз сформованому способу співу. Більшість з цих саг виникла в найраніші часи там, де нації, ці чисті свіжі джерела, тільки-



Вступ наполеонівських військ у Мюнхен, 1805 рк

но забили ключами з багатої на воді молодої Землі; там, де людина, така ж молода, як і природа, споглядала її з ентузіазмом і люблячим захопленням, зазнаючи від неї таку ж приязнь і захоплення; там, де обое ще не стали буденними одне для одного, творили великих і визнавали велике: в цей період, коли дух ще не виставляв жодних претензій щодо оточення, а лише — відчуття; де, тому, була лише поезія природи, а не було поезії історії і де в різноманітних націях необхідно мусили випинути, в цьому живому природному почутті, найрізноманітніші традиції, які не визнавали нічого позбавленого життя і бачили скрізь героїчне, велику гігантську силу в усіх істотах, бачили скрізь лише великі, героїчні діяння у всіх явищах і всю історію перетворили на велику легенду. Життєвердно мандрували життям ці наспіви з піснями, одухотворені тоном; але коли винайдення мистецтва письма, а пізніше — книгодрукування <sup>10</sup> підмінило тон образом, життя в них змутніло, але одночасно стало й жорсткішим, і наскільки вони втратили внутрішню інтенсивність, настільки ж вони отримали зовнішнє поширення. Таким чином пісні були зафіксовані на тих поширюваних листках, які, наче вітрила, розносili їх по всіх країнах; і те, що все більше стихало в устах народу, те листок зберігав прихайні для спогаду. Але ті інші співи були за їх природою більш спокійними та визначеними, більше прив'язаними до образу, ніж до тону, а тому — подібними до чарівного дзеркала, в якому парод бачив чітко і ясно промовленим себе, своє минуле, своє майбутнє, інші світи та свою внутрішню, найпотасмішну душу, і все, що він не міг для себе назвати; ці витвори для вільного розвитку мусили, передусім, знайти в цих зовнішніх фіксаціях щасливий орган, тому що вони за своєю природою є більше екстенсивними і тепер, коли впали перепони, які їм ставила мала місткість пам'яті, могли вільно розповсюджуватись у всіх напрямках. Отже, таким чином з тих саг виникла більшість народних книг завдяки тому, що вони були прийняті з народного обігу в письмо, розширені та вдосконалені; при цих метаморфозах вони втратили лише одне: зовнішню поетичну форму, яку

<sup>10</sup> Історично думаючий Новаліс міг би бути тут у пригоді: книгодрукування та письмо, попри можливі його інші наслідки, постали швидше як спроба зберегти те, що вже само поступово зникало, спробою, що має певні свої відповідники в різних націях, варто хоча б згадати спробу зафіксувати наприкінці республіки в Римі традиційну релігію, багато богів з якої на той час вже стали лише нічого не означаючими іменами.

розділяли як лише допоміжний засіб пам'яті, не потрібний тепер, замінили на прозу. Але небагатом пізішим сагам пощастило так, як старим грецьким про взяття Трої,<sup>11</sup> що знайшли собі Гомера,<sup>12</sup> який, перейнявши їх з уст нації, хоч і екстенсивно розширивши їх до великого епосу, все ж одночасно прояснив їх внутрішню форму та виставив цей великий твір, вирізблений па мідних таблицях, у великому храмі нації. Але сама традиція, таким чином знайшовши постійний орган, поступово сама загубилась; в той час, як інші, століттями дарма чекаючи на звільнення, яких наздогнала прогресуюча культура, є минулими, і ще інші, у віддалених околицях, де час ще не просвітив давню темряву, в ранкових сутінках, подібно до перухомих вогників, невизначено і сумніваючись, очікують на краще майбутнє, оскільки немилість обставин не хотіла того, щоб минуле дало їм тіло та істоту. Про багато тих народних книг історія виразно говорить, що вони виникли саме таким чином; інші ж, безсумнівно, носять характер такого походження в цілій своїй суті, й навіть якщо в інших хтось покликався на особливі історичні джерела, то, перевіривши точіші природу цих джерел, істотно виявляється, що вони, врешті-решт, пов'язані з тими сагами та походять з них.

Що ж стосується дидактичних і повчальних серед цих народних книг, то вони є цілком модерними, саме через свій внутрішній рефлексивний характер, і тим модернішими, чим більше в них переважає зрозуміле. І в найдавніших з них зрозуміле найбільш переважає; та чудова точка зору про дивовижні якості природних продуктів, наприклад, у травничих книгах цього часу, які повністю знищили фізику в час її прогресу, є тим поетичною, чим більше є ненауковою; і саме тому, що вони є такими старими, вони мають в собі стільки поезії і так мало правди. Оскільки, чим більша природна сила домінує в окремій людині та в цілому народі у юній повноті та в жвавій життєвій життєдайності, тим більше людина є охопленою життєвим сп'янінням і поринає цілою своєю сутністю у свіже, тепле джерело, і тим більше вона є сповненою фантазією, відчуттям і поезією.

<sup>11</sup> Троя (або Ілон), місто на Пн. Заході Малої Азії, столиця троянців, місце епічної Троянської війни, описаної в «Іліаді» Гомера; вперше розкопано Г. Шліманом в 1870 році.

<sup>12</sup> Навряд чи справа у випадковому віднайденні чи невідчайденні самого співця; що з того, що в деяких краях співці блукали від села до села ще як у 20 столітті; щвидше — у здатності поставити в свою релігійному центрі «пуп сусіту»: тоді й власні саги стануть вартими збереження, а отже, ѹ знайдуть своїх епічних рятівників-поетів. Німецька ситуація, що в цілому є ситуацією усієї Європи, несе в собі глибоке відчуття маргінальності, лише час від часу заглушуване маршем, ослювуючим власні культурні перемоги. Але що говорити про інших, маргіналів щодо маргіналів, в яких навіть поширення Романтики було щвидше запозиченою модою: чи зможуть вони хоча б поставити камінь на могилі своїх замордованих сліпих рапсодів?

Та коли природа, після того, як округлиться в могутній повноті, в людині досягає довершеності, тоді вона збирається знову в собі і виривається з себе та виступає в своїй свободі супроти природи, цілого свого минулого, так ніби чогось протилежного; як колись об'єкт протиставляв себе цілій зовнішній природі, так у цій протиставленості спочатку пробуджуються рефлексія та роздумування, а з ними — вільне, ясне пізнання: їх тоді відкривається широке необмежене царство думки. Тому всі ці твори виходять не з ранішого усного передання, а отже — також не вирошли з самого народу та не зрослися з його путром як сухо поетичні. Вони стоять найглибше до цих пізніших спроб розширити літературу з допомогою інших, чужих великих масам комбінацій, з якими народ ніколи дотепер не знався і які тому є настільки малоуспішними в їх дії та такими марними. Народ не міг їх охопити з такою любов'ю, як попередні, з якими він ніби виріс і в яких він з подивом раптово розпізнав свою власність і побачив ясно і чітко передану словом, що він міг часто лише невиразно промовити неповоротким язиком.

Якщо ж ми тепер запитаємо про загальний характер, який є характерним для усіх цих творів, то ми будемо змушені переконатись передусім в тому, що у випадку, якби ці творіння пустили корені в масу і здобули в ній самостійну екзистенцію, то між ними і нацією існувала б внутрішня симпатія; для цієї спорідненості мусить бути якийсь момент в них і відповідно — в народі, а тоді у взаємності могло б все об'єднатись в любові та стати єдиним в загальному бажанні і довреності. Щойно ми побачили, як елемент, який народ віддав для формування, був тією прадавньою поезією саг, яка бігла, як тихе бурмотіння, крізь всі роди до того часу, поки останні з них не перетворили, цілком не перетворили її на виразну мову; паралельним моментом в книгах є цілком вкорінений, чуттєво сильний, міцний, визначений характер, в якому вони були продумані та написані, дерев'яними кліше відрукувані, з різкими контрастами, позначаючи багато і добре небагатьма чіткими, грубими, сміливими штрихами. Лише таким чином поезія може бути чимось для народу, лише ця грубо-



Панорама Гайдельберга, одного з важливих центрів німецького Романтизму

тканинна основа може мати резонанс для сильного, з мішаними елементами тону, і міцна струна може зазвучати лише для того, хто її міцно натягує. Поезія стане народною поезією лише завдяки тому, що вона припасується до його форм; якщо природа хотіла в цих формах показати її образотворчу силу, то й мистецтво не має взагалі соромитися, йдучи за нею в цих метаморфозах і зпову виражаючи в слові те, що вони беззвучно і тихо показують. Але все ж в усіх цих формах, хоча не цілком рівномірно, без різниці панує той самий дух; протягом цілого прогресуючого розвитку часу мистецтво здалека йшло за нацією, і найкращі епохи цього поступового розвитку відзначаються стількома ж видатними творами. Коли в Римі вперше були введені етруські сатири<sup>13</sup> та оскійські ателлани,<sup>14</sup> то народ прийняв їх охоче та з радістю; здивовано він знайшов відображення цілої своєї природи в цих грубих, диких, варварських формах; мистецтво боролося своєю силою і внутрішньою енергією, і цей народ знову боровся з духом, що вмів так грубо зачепити, і він отримав смак до такої лайливої гри між своїми силами та силами чужих захоплюючих чарів, і вся поезія була ще цілком народною поезією як такою, і в усьому була велика, сильна, міцна альпійська природа. Народ в новіших часах не зберігся на такому ступені чистоти; вже через те, що саме натяк на вище вивітрився з маси і позбавив її власне духовного, залишок мусив, на відміну від того, летучого, прийняти певним чином більш флегматичний і менш еластичний характер, й деякі з давніших народних книг, які цілком відповідали давньому античному народному духові, для сучасного стали чужими; і деякі новіші, припасувавшись до того зміненого генія, виступили одночасно в тій формі, яка більше не хоче цілком гармоніювати з тією, нормальною. По наших лісах вже не бродять ні ведмеді, ні лосі, ні тури; тому з ними також зникло ведмеже, що відзначає пайдавніші саги й образи, і як сонячне проміння пробило собі дорогу крізь прорідженій ліс, так і у відповідному мистецькому розвитку здобув місце м'якіший дух, який іноді виступає суто за себе в окремих образах, іноді, зливаччись з тим попе-

<sup>13</sup> Етруски — неіндоєвропейський народ в Італії, про походження якого немає точних відомостей, розкіят їх культури припадає на 7—4 ст. до Хр., в один час панували в Римі, але пізніше були витиснені самнітами та розбиті кельтами, в 1 ст. до Хр. отримали римське громадянство і поступово були романізовані. Стали посередниками в передачі латинським грецької культури та релігії; сатири — вид поезії, що виник в Римі, у якому в жартівливій формі зображались хиби того часу.

<sup>14</sup> Оски — давньоіталійський народ з Кампанії, споріднений із самнітами, асимільований латинянами; ателлани — давньоримські народні балагани з доволі грубою комікою, назва їх походить від місця їх виникнення — м. Ателла в Кампанії.

реднім, утворює певний проміжний характер. Тому з цих книжок промовляє вже не всдмежа неопанована дикість, а жвавий, здоровий, свіжий дух, що жене сарну через хапці та живе в інших тваринах лісу; в них немає нічого прирученого, домашнього, вищеканого, усе непаче проросло в дикому лісі, народилося в дубовій тіні, виховалось в гірських ущелинах, вільно й широ блукаючи над вершинами і довірливо час від часу сходячи до жителів народу, приносячи йому вістку про вільне життя ззовні. Це є справжнім духом тих творів, даліким від того, який прикладається в новіших часах у корисних книгах, наче волового-тепла полегшуюча припарка на потуги, і які, хоча й можливо відповідають миттєвим потребам, все ж через це свідчать про хронічно-хворий дух часу.

Якщо зважити те, що ми взнали на цих кількох аркушах про характер і суть цих книг, то, як тільки придворне мистецтво захоче спонукати нас до витонченні поезії, варто згадати, як це завжди робить народ, про те, що приносить нам навесні найперші, найдухмяніші та найсвіжіші квіти з його лісів та заповідних місць, навіть, звичайно, якщо пізніше дає про себе знати люксус наших квітників, чиї найгарніші окраси також дичавлють; якщо ж ми згадаємо, що первишо вся поезія виходить з цього характеру та що всі установи і ціла конституція, вся побудова вищих станів врешті завжди лежать на цьому ґрунті і на початку були описані такою ж поетичною, як і політичною та моральною найвищістю, врешті тоді ми можемо поставити передумовою зникнення всіх упереджень щодо цього великого органу в тілі мистецтва і прокласти собі дорогу до належного вітанування цих окремих творів. Тому ми переходимо, без подальшої затримки, до розгляду особливих утворень цього фаху для того, щоб побачити, наскільки в окремих випадках є виправданим цюжно висловлене нами загальне твердження. Але порядок, якого ми дотримуємося, розглядаючи ці книги, буде таким, що ми починаємо з повчальних, паймолодших за віком, а звідти переходимо до романтических, тоді — до релігійних книг і, врешті, споглядаємо все великим поглядом на переглянуте із здебільшості висоти.



Карикатура на події секуляризації початку XIX ст.